

dr Yoichi Higuchi,
професор Правног факултета Универзитета у Токију

БИЛАНС ЧЕТРДЕСЕТ ГОДИНА „КОНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЈЕ“ ЈЕДНЕ ЗЕМЉЕ: НЕКЕ ТЕШКОЋЕ И БУДУЋНОСТ ЈАПАНСКОГ УСТАВА ОД 1946. (*)

Можда би било боље уместо о „конституционализацији“ говорити о „поновној конституционализацији“ с обзиром да је Јапан већ крајем XIX века ступио на пут уставности. Царска повеља од 1889. није, међутим, била претерано демократска и либеларна, већ је, напротив, одражавала оно што се на немачком назива Scheinkonstitutionalismus, тј. привидна уставност. Зато Устав проглашен 3. новембра 1946, који је ступио на снагу 3. маја 1947, означава за јапанско друштво почетак праве уставности, која се резимира у лепој формули чл. 16. Декларације права човека и грађана од 1789. Овај члан, као што се зна, утврђује да „свако друштво у коме није обезбеђена гаранција права, нити утврђена подела власти, нема уопште устав“ и може се констатовати да највиши циљ ове модерне уставности није ништа друго до еманципација личности.

Ово излагање се састоји од три дела. Најпре, изнећу вам биланс четрдесет година јапанског уставног искуства које је, по моме мишљењу, укупно узев позитивно. Затим, објаснићу неке тешкоће на које наилази Устав од 1946. И најзад, желео бих да вам омогућим да сагледате перспективе, будућност која би могла значити оно што ја називам „уставним изазовом Јапана“.

I. Позитиван четрдесетогодишњи биланс

Нека ми буде допуштено да, за почетак, изнесем једно од личних сећања на свој први боравак у Европи. Реч је о скупу одржаном октобра 1960. у једном од амфитеатара париског Правног факултета, када је Г. Рене Капитан (René Capitant), велики конституционалиста и бивши министар, леви деголиста, непосредно по повратку из Токија у коме је провео три године као директор Француско-јапанског дома, одржао предавање о Јапану. Мој непрежаљени учитељ је тада инсистирао на значајном интересу не само *традиционалне* оригиналности Јапана, већ посебно *модерног* Јапана, то ће рећи могућности економског развоја и перспективи демократских и либералних институција, у вре-

(*) Предавање одржано на београдском Правном факултету 2. априла 1986. године.

ме када је ова земља, усамљена не само због географске удаљености, већ и због статуса земље која је изгубила рат, била за многе иностране посматраче предмет само туристичке радозналости.

Но, ова земља, лишена сировина и буквално опустошена ратом, извршиће, свакако не без деликатних и тешких проблема, спектакуларан скок на економском плану. То је сада добро познато у свету. Много мање је познат један други аспект који је Г. Капитан пре готово четврт века хтео да открије својим земљацима, а наиме дубоки смисао који би укорењивање демократских и либералних институција, тј. уставности, могло да има у овом архипелагу на Далеком истоку.

У стварности, реч је о једном у свету ретком примеру после другог светског рата приступања, надам се овог пута коначног, уставности изван круга земаља чија уставна традиција започиње средњовековном уставношћу, оличеном о британској Magna carti. Овим поводом поминуо бих и Законик српског цара Душана из XIV века, с којим ме је упознао мој колега и пријатељ Павле Николић.

У Јапану неки кажу да је ова либерална демократија, оличена у Уставу од 1946, била октроисана, па чак и диктирана од стране окупационих рупа САД. То није истина. Овај Устав је свакако био уведен на интервенцију штаба генерала Мак Артура упркос противљењу конзервативних јапанских руководиоца тога доба. Али, треба подвући, он уопште није био наметнут насупрот вољи јавног мњења, нити насупрот дубоким хтењима која је јапански народ гајио током историје од почетка модернизације земље, тј. од пре једног века.

Хтео бих овде да укажем да су Јапанци током седамдесет година које су претходиле Уставу од 1946. живели, после отварања феудалног Јапана, у епохи када су демократски покрети и идеје били на врхунцу. Не сме се, дакле, потцењивати домашај ових демократских покрета и идеја који су енергично захтевали устав и изборни парламент у периоду 1870—1880, нити пренебрегнути значај искуства с једном врстом ублаженог парламентаризма који је имао успехе, посебно у време од 1924. до 1932. године.

Остаје, међутим, истина да под Царском повељом од 1889. није било могуће да се неко усуди и изјасни се за народну сувереност, нити да јавно подржи достојанство личности насупрот неповредивом царском начелу. Устав од 1946. је, дакле, за послератно јапанско друштво оно што је на пример Декларација од 1789. била за француско друштво XIX века.

Овај Устав има већ четрдесет година. Он, без икаквих измена и допуна, остаје основни закон под којим јапанско друштво доживљава економски развој у миру и социјалној стабилности.

Обично се, када се Устав пореди са Повељом од 1889, набрајају три основна начела. То су: народна сувереност — насупрот царској суверености; прокламовање неотуђивих права човека — насупрот појму права која цар подарује својом милошћу; одрицање од рата и наоружања — насупрот авантуристичком искуству ултранационализма и милитаризма тридесетих година. Све то се може укратко сажети у основну филозофију *поштовања личности*, проглашеног чланом 13. Устава.

Велике реформе извршене одмах после рата у економској и социјалној области имале су за циљ рушење саме основе старог режима

од пре 1945. и оне су тачно одговарале новој оријентацији проглашеној уставом. Могу се посебно навести три велике реформе: а) укидање режима полупеудалне аграрне својине путем експропријације, уз исплату минималне накнаде; б) унапређивање радничких синдиката које је раније строго контролисала држава; в) еманципација жене путем укидања породичног режима заснованог на строго традиционалној и патријархалној концепцији.

Ове мере су заиста имале револуционаран домаћај у том смислу што су пружиле могућност ослобађања личности од хијерархијских и традиционалних веза са заједницом, подржавајући социјално и економски слабе против оних који су њима до тада господарили: сељаке против земљопоседника, раднике против послодаваца и жене против старшина породице.

Свакако, права еманципација личности не остварује се преко ноћи. Велике послератне реформе најавиле су и еманципацију „приватног“, које је било потпуно пригушено у име неповредивог „јавног“, посебно између 1935. и 1945. године. Тако су сељаци и радници, основне снаге економског живота, били много више подстицани у својим производним активностима. Ослобођење жене допринело је стварању потрошачког друштва и завршило се проширивањем унутрашњег тржишта. Економски развој, без преседана у овој земљи, подржан великим реформама, обезбедио је са своје стране извесну политичку стабилност. У једном смислу, исувише велику стабилност, јер од 1948. није било праве смене на власти, а од 1955. једна једина водећа странка, Либерално-демократска, практично има монопол на власт; то је сасвим изузетан случај у демократијама западног типа.

Овде треба додати и повољно дејство које је на економски развој у социјалној стабилности имао уставни пацифизам проглашен у чувеном члану 9. Устава. Он је приштедео земљи огромне војне трошкове и спречио је да се компромитује у некој милитаристичкој авантури.

II. Неке тешкоће с којима се суочава Устав

Устав од 1946. припада ортодоксној породици уставности европског порекла (што га у суштини чини либералним), прилагођеној захтевима савременог доба (што му даје социјални карактер). Управо у том смислу преамбула Устава проглашава приврженост „универзалистичким начелима људског бића“. Али, ова универзалистичка начела коначно су се нашла на челу позитивног права архипелага излазећег сунца тек после великог војног пораза.

Ваља истаћи да су она била добро прихваћена у народу који је био потпуно исцрпен безнадежном мобилизацијом у рату. Исто тако је веома важно указати на чињеницу да је у Јапану, од почетка модернизације земље, тј. током једног века, вођена непрекидна борба, која је, како када, била жестока или прикривена, између оних који су хтели да се Јапан отвори према „свету“, тј. уставности европског порекла, и оних који су се везивали за оно што је у ујем смислу јапанско, тј. веровање у националистичку мистику.

Остаје ипак истина да Устав од 1946. не би у том тренутку угледао светлост дана без интервенције окупационих савезничких снага и, гач-

није речено, демократског међународног мњења које је било владајуће непосредно после слома диктатура које су све више или мање имале фашистички карактер. И три велике реформе које смо поменули (аграрна, синдикална и феминистичка) биле су предузете на основу директива штаба генерала Мак Артура.

Устав од 1946. није, дакле, био резултат промена које је извршио сам народ. Он је пре био циљ који су Потсдамска декларација и, тачније, међународно мњење, поставили пред нови Јапан. Основни писани закон корача, дакле, на челу, а понашање грађана га не одражава у потпуности. Ту неизбежно почива једна граница писаног устава.

Видели смо да је Устав од 1946. отворио могућност еманципације личности. Он је у стварности реализовао еманципацију приватног интереса. Али, еманципација онога што је *приватно* не обезбеђује нужно еманципацију *личности*. Уосталом, приватни интерес појединаца је никада добро обезбеђен интеграцијом у групу којој припадају, а, у крајњем случају, потпуним напуштањем личности у корист конформизма. Остаје, дакле, да се искује индивидуалистичка врлина неопходна за праву уставност, јер ова претпоставља постојање самосталних људи и жена који су више или мање сигурни у своју сопствену способност да сами створе међусобне људске односе и да, једном речи, заснују и одржавају једну *res publica* по сопственој вољи. Уосталом, никад неће бити устава који разрешава нацију врлине, како је добро приметио писац *Духа закона*.

То је основни проблем, а сада бих желео да привучем вашу пажњу на један други важан проблем.

Реч је о парадоксалној чињеници да Либерално-демократска странка, која је под Уставом непрестано владајућа, није никада потпуно прихватила овај основни закон. Од свог оснивања, путем фузије конзервативаца 1955, Либерално-демократска странка записала је у свој званични програм намеру да „изврши ревизију Устава на аутономан начин“, што је формула која подразумева да важећи устав није донет „на аутономан начин“, већ су га „наметнуле“ америчке војне снаге.

Зацело, конзервативна већина се до сада увек успречавала да приликом изборних кампања истакне ревизионистички програм како не би изгубила гласове својих бирача. Ради означавања држања владајућих уопште, често се говори о „вербалном поштовању“ и „стварном нипоштавању“ Устава. Сасвим супротно, овде није нимало претерано рећи да је иза фасаде *официјелног* одбацивања Либерално-демократска странка склона потчињавању Уставу или чак његовом *официозном* прихватању.

Остаје, међутим, истина да конзервативна већина нема толико жељу да *сачува* основни закон под којим је она у сваком случају доживела велики економски успех и обезбедила монопол власти већ дуго времена.

Ова парадоксална чињеница спречава да Устав постане стварно правило игре политичког живота. Ситуација је, према томе, очигледно супротна ситуацији у СР Немачкој, једној од великих преобраћених послератних демократија, у којој политичке снаге које држе власт намећу свим својим политичким противницима *Verfassungstreue*, верност уставу, тј. верност „основном демократском либералном уређењу“, оличеном у Основном закону.

III. Дубок смисао „уставног изазова Јапана“

Ја сам малочас указао на европско порекло и универзалистички карактер модерне уставности. Да ли је оно што је европско заиста универзално? Да ли евроцентризам није потпуно изишао из моде?

Извесно је да се о „Нó“ јапанском позоришту из XV века не сме судити позивајући се искључиво на исту скалу вредности која се обично примењује када се суди о европским позориштима. Може постојати и идеја позоришта друкчија од идеја Шекспира или Молијера. Међутим, сасвим је друкчије када је у питању уставност. Не може постојати уставност без основне вере у појединца и, у том смислу, не може се не прихватати дубоко значење евроцентризма — усубујем се да кажем — у уставним расправама. Поштовати плуралитет цивилизација је једна ствар, потврдити и поново потврђивати универзалност вредности уставности европског порекла друга. Бранити ову уставност, дакле, ниуколико није акт „културног империјализма“.

Уставност европског порекла имала је, међутим, једну велику сенку или, ако смем да кажем: мрљу, постојање огромног колонијалног поседа у коме, супротно лепој формули Декларације од 1789, права човека нису уопште била прокламована, нити подела власти утврђена. И више од тога. Сâмо благостање метрополе на коме је уставност могла да цвета било је до средине XX века у уској вези с експлоатацијом колонија. Уставност која је себе називала „универзалном“ није, дакле, у то доба била стварно универзална.

Ако се мисли на овај начин, може се рећи да је Јапан на путу да пружи ново искуство. Не би било претерано говорити о „уставном изазову“ Јапана. Уставни изазов, најпре, у том смислу да се ради о искуству проширивања уставности у ваневропском културном свету. Затим, у том смислу да то проширивање нема само квантитативно значење, већ исто тако и пре свега велику квалитативну вредност. Настојати „конституционализовати“ један део огромних ваневропских простора није ништа друго него желети дати стварно универзалан карактер уставности европског порекла. У питању није мали напор. Али, задатак ће бити много племенитији него жестоко настојати да се стигне и претигне Европа ради изградње једне економске и, а fortiori, војне моћи (*).

Предео с француског М. Ј.

(*) После мог другог предавања на Правном факултету у Београду (о јапанској парламентарној демократији), један слушалац ми је упутно врло добро формулисано и веома подстицајно питање. Питао ме је којим ће се путем Јапан усмерити у ближој будућности, указујући на три могућа пута: 1) настојати на подизању нивоа и нарочито квалитета живота грађана који, уосталом, још није потпуно једнак с оним у западним индустријским земљама; 2) постати друга Швајцарска која ће инвестирати у економске активности у целом свету; 3) енергичније се наоружавати.

Јапанци се данас заиста разликују у погледу избора између ове три перспективе. Синдикалне снаге природно подржавају захтеве за првом, социјалном солучијом, док се крајња десница и један део већине оријентишу ка трећем, војном путу, залажући се за ефикасније јачање наоружања. Што се тиче друге, економске или финансијске, перспективе, њу подржавају пре свега пословни кругови. Овај правац отвара, међутим, више могућности: било бавити се искључиво убирањем плодова економских и финансијских активности у своју корист, било доприносити правичнијој расподели богатства у различитим деловима света, нарочито помажући на један или други начин развој трећег света.

Крајње је време да се прецизира улога коју Јапан мора да одигра. Треба, најпре, по моме мишљењу, искључити војни пут који нам уосталом члан 9. Устава забрањује. Ако се има мнимум осећања за историју, тј. за догађаје који су се одиграли за време инвазије царске армије у Кину, незамисливо је по протеклу неколико деценија јачати војно присуство Јапана у Азији. Успротив томе, треба се ангажовати у напорима да се оствари већи степен правичности и правде истовремено у земљи и на међународном плану.

Dr. Yoichi Higuchi,

Professor of the Faculty of Law of the University of Tokyo

THE ACCOUNT OF FOURTY YEARS OF „CONSTITUTIONALISATION“
OF A COUNTRY: SOME DIFFICULTIES AND THE FUTURE OF
THE 1946 JAPANESE CONSTITUTION

Summary

The enacting of the Constitution in November of 1946 is, according to the author, the beginning of constitutionality in Japan, since taking up of the road of constitutionality by that country at the end of the nineteenth century has in fact been engaging in the so-called apparent constitutionalism (*Scheinkonstitutionalismus*), due to the character of the Imperial Charter, enacted in 1889.

The author emphasizes the positive experiences gained in Japan with the forty years of constitution. While rejecting the opinion that liberal democracy, which found its expression in the 1946 Constitution, has been imposed by the occupying authorities of the United States, the author points at the significance of democratic movements and ideas which preceded that Constitution for almost a seventy years period. The Constitution of 1946 is particularly characterized by three basic principles, namely: people's sovereignty, inalienable rights of man, renouncing of war and armaments. The enacting of Constitution was followed by numerous reforms, and more particularly the following three: (i) abolishing of regime of semi-feudal agrarian ownership by way of expropriation, followed by payment of only small compensation thereof; (ii) developing of workers' trade unions; (iii) emancipation of woman by way of abolishing of the family regime based on strictly traditional and patriarchal conceptions.

However, according to the author, the Constitution of 1946 has not been a result of changes which has been effected by the people themselves. It has opened the possibility of emancipation of personality, but in fact has realized only the emancipation of private interest. In addition to that problem, there is the one, particularly, related to the fact that the Liberal-Democratic Party (i.e. the ruling party) has never accepted that Constitution, while striving to effect its revision in an „autonomous way“. All that has influenced the developments which meant that the Constitution has never really become the genuine rule of the political life.

The characteristic of contemporary Japan is also the so-called „constitutional challenge“ of Japan. This is described by the author as the experience of extending the constitutionality within the out-of-Europe cultural world, which only helps achieving the genuine universal character of constitutionality of European origin.

Dr Yoichi Higuchi,

professeur à la Faculté de droit à l'Université à Tokyo

BILAN DES QUARANTES ANS DE „CONSTITUTIONNALISATION“ D'UN
PAYS: DIFFICULTES ET PERSPECTIVES DE LA CONSTITUTION
JAPONAISE DE 1946

Résumé

L'adoption de la Constitution en novembre 1946, représente, selon l'avis de l'auteur, le début d'une véritable constitutionnalisation du Japon, puisqu'à la fin du XIXe siècle il ne s'agissait que d'une „constitutionnalisation fictive“ (*Scheinkonstitutionnalismus*) compte tenu du caractère de la Charte impériale de 1889.

L'auteur juge positif le bilan des quarantes ans de pratique constitutionnelle au Japon. Rejetant la thèse que la démocratie libérale, incarnée dans la Constitution de 1946 était imposée par les autorités d'occupation américaines, l'article souligne l'importance du mouvement et des idées démocratiques qui ont précédé cette Constitution, au cours d'une période de soixante-dix ans. La Constitution de 1946 est caractérisée notamment par trois principes fondamentaux — la souveraineté du peuple, les droits de l'homme inaliénables, renoncement à la guerre et à l'armement. De maintes réformes ont eu lieu avec cette Constitution, dont les trois suivantes ont été particulièrement importantes: a) l'abolition du régime de propriété agraire semi-féodale par le biais de l'expropriation, avec le paiement d'une contrepartie minimale; b) la promotion des syndicats d'ouvriers; c) l'émancipation de la femme par le biais de l'abolition du régime familial fondé sur des concepts hautement traditionnel et patriarcal.

Selon l'opinion de l'auteur, la Constitution de 1946 n'était cependant pas le résultat des changements effectués par le peuple lui-même. Si elle a rendu possible l'émancipation de la personnalité, elle a en réalité accompli l'émancipation de l'intérêt privé. Il se pose un autre problème par le fait de ce que le parti libéralo-démocrate (le parti au pouvoir) n'a jamais accepté cette Constitution, tout en s'efforçant de procéder à sa révision et cela d'une „manière autonome“. Ceci fait que la Constitution ne régit pas réellement les règles de la vie politique.

Le Japon d'aujourd'hui est marqué par un soi-disant „déficonstitutionnel“. Il s'agit en effet de l'extention de la pratique constitutionnelle dans la partie du monde de culture non-européenne, ce qui permet à la notion de constitutionnalité d'origine européenne d'acquérir un caractère véritablement universel.